

II. 1 Prezentacja zasobów bibliotecznych Muzeum Okręgowego w Lesznie. Fot. A. Michalska

Anna Michalska

Leszno i Wschowa – dwa centra międzywyznaniowego dialogu na rubieżach dawnej Polski

VIII Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław–Halle

Od ośmiu lat seminaria organizowane przez uniwersytety we Wrocławiu, Halle i Siegen umożliwiają studentom, doktorantom i pracownikom naukowym tych placówek wspólne poznanie kulturalnego i artystycznego dorobku kolejnych regionów Europy Środkowo-Wschodniej. Przedmiotem zainteresowania seminarzystów były już m.in. Śląsk Cieszyński, Turyngia, Pomorze Przed- i Zaodrzańskie, Gdańsk, a w roku 2010 Górne Łużyce – a więc obszary o złożonej historii, strukturze etnicznej lub wyznaniowej, obfitujące w dodatku w wyraziste postacie myślicieli i twórców, a w efekcie stanowiące wdzięczne pole badań tak dla historyków i historyków sztuki, jak i teologów czy specjalistów w zakresie historii Kościoła. Do terenów o podobnej specyfice zaliczyć można także Ziemię Wschowską, o czym mogli się przekonać uczestnicy VIII Polsko-Niemieckiego Seminarium Wrocław–Halle, odbywającego się w Jeziorkach koło Leszna w dniach 13–18 VI 2011.

Rola gospodarza tegorocznego seminarium przypadła Zakładowi Historii Sztuki Renesansu i Reformacji Uniwersytetu Wrocławskiego z jego kierownikiem, profesorem Janem Harasimowiczem, na czele. Szczególnym zaangażowaniem wykazały się tu doktorantki Zakładu, Małgorzata Gniazdowska z Leszna i Marta Małkus ze Wschowy, które nie tylko przygotowały materiały archiwalne dla uczestników seminarium, pomocne przy wykonywaniu tradycyjnego ćwiczenia grupowego, ale też – ze względu na swoje zaangażowanie w odkrywanie i promowanie kultury regionu – stały się przewodniczkami całej grupy seminarzystów. Ze strony uczestników niemieckich kierownictwo naukowe objęli po raz kolejny prof. dr hab. Udo Sträter z Instytutu Teologii Historycz-

nej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze oraz prof. dr Veronika Albrecht-Birkner, reprezentująca Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu w Siegen. W tym roku do grona seminarzystów dołączyli także goście ze Stuttgartu: prof. dr hab. Joachim Bahlcke i mgr Elżbieta Armaki. Głównym sponsorem seminarium była, po raz kolejny, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, honorowym patronatem objęli je zaś prezydent Leszna, Tomasz Malepszy, burmistrz miasta i gminy Wschowa, Krzysztof Grabka, oraz starosta wschowski, Marek Kozaczek.

Uczestnicy seminarium szczególnie wnikliwie przyglądali się Lesznu i Wschowie, poznając ich historię, zabytkową tkankę z unikatowymi obiektami w rodzaju wschowskiego staromiejskiego cmentarza ewangelickiego, a przede wszystkim odkrywając złożoność ich wyznaniowej struktury, jej przemiany w czasie i konsekwencje. W programie znalazły się także inne obiekty różnego typu: ośrodki miejskie o mniejszej skali, jak Rakoniewice czy Osieczna, zespoły pałacowe w Rydzynie i Pawłowicach, a także sanktuarium na Świętej Górze Głogówko. Studenci i doktoranci związani z Zakładem Historii Sztuki Renesansu i Reformacji omawiali kolejne budowle i zespoły urbanistyczne. Po każdym wystąpieniu prof. Harasimowicz sytuował te szczegółowe informacje w szerszym, ogólnopolskim lub europejskim kontekście. Pozostali seminarzyści prezentowali w formie wykładów zagadnienia szczegółowe, dotyczące konkretnych postaci, zjawisk czy procesów historycznych, nierzadko również osadzając je na szerokim tle.

Pierwszy dzień był przeznaczony na dotarcie uczestników na miejsce spotkania – do Jeziorek

w pobliżu Leszna, gdzie w XIX-wiecznym dworku zostali oni zakwaterowani. Docierający do Jeziorzek z Wrocławia mieli okazję zwiedzić po drodze Rawicz – miasto założone dla uchodźców religijnych z terenów m.in. Śląska. Historię fundacji tego ośrodka, a także najważniejsze budowle, ze szczególnym uwzględnieniem poewangelickiego kościoła projektu Carla Gottharda Langhansa, przybliżyła mgr Dominika Piotrowska (Giessen). Wieczorem, po dotarciu grupy z Siegen, odbyła się uroczysta inauguracja seminarium. Prof. Jan Harasimowicz, prof. Veronika Albrecht-Birkner i prof. Udo Sträter wyrazili radość z możliwości kontynuowania spotkań w ramach Polsko-Niemieckiego Seminarium Wrocław–Halle, podkreślając, jak cennym doświadczeniem jest skonfrontowanie wiedzy z różnych dziedzin. Profesor Harasimowicz wprowadził następnie uczestników seminarium w tematykę ćwiczeń grupowych, które miały odbyć się na cmentarzu ewangelickim we Wschowie. Poszczególne grupy zostały poproszone o zbadanie zachowanych przekazów związanych ze znamienitymi wschowskimi rodami Herbergerów, Deutschländerów, Lamprechtów oraz Teschnerów. Wśród dostępnych źródeł znalazły się nie tylko nagrobki przedstawicieli tychże rodzin, ale też poświęcone im kazania pogrzebowe i biografie zamieszczone w dziele Samuela Lauterbacha *Fraustädisches Zion*.

Kolejny dzień poświęcony został niemal w całości historii i zabytkom Leszna. Podjęci przez prezydenta miasta w sali konferencyjnej leszczyńskiego ratusza, uczestnicy seminarium mieli okazję wysłuchać serii wykładów. Mgr Elżbieta Armaki przedstawiła zarys dziejów Leszna w XVI–XVIII w., kładąc szczególny nacisk na kwestię wielowyznaniowości, badaną przez referentkę w ramach pracy doktorskiej. Mgr Armaki omówiła wzajemne relacje katolików, luteran, braci czeskich i żydów. Podkreśliła także rolę Leszna jako silnego ośrodka kulturalnego, z którego wywodzili się m.in. Jan Amos Komeński, Daniel Ernest Jabłoński czy Jan Jonston. W uznaniu zasług tych myślicieli sylwetki dwóch spośród nich przedstawione zostały w ramach osobnych wykładów. Prof. Albrecht-Birkner i studenci uniwersytetu w Siegen przybliżyli słuchaczom postać Komeń-

skiego – uchodźcy religijnego z Moraw, jednego z przywódców Jednoty Braci Czeskich, który w Lesznie znalazł schronienie i miejsce dla rozwijania swojej działalności naukowej i duszpasterskiej. Niezwykle przemyślane wystąpienie ukazywało Comeniusa jako pedagoga, polityka i teologa, wszechstronnie wykształconego i niezwykle płodnego uczonego. O wnuku Komeńskiego, Jabłońskim, opowiedział prof. Joachim Bahlcke, współautor koncepcji niedawnej wystawy poświęconej temu badaczowi, noszącej znamienity tytuł „Budowanie mostów – Daniel Ernest Jabłoński w Europie wczesnego Oświecenia”, prezentowanej do tej pory w Berlinie, Herrnhut, Poczdamie i Lesznie. Również dypl. teol. Claudia Drese (Halle) postanowiła pokazać działalność wybitnych postaci i kształtujące się w Lesznie idee na szerokim, europejskim tle, nadając swojemu wystąpieniu tytuł „Leszno – Berlin – Hannover – Oxford. Początki ekumenicznego dialogu u progu Oświecenia”.

Pierwsze uwagi na temat specyfiki miasta można było wymienić już podczas obiadu, wydanego przez prezydenta Leszna w stylowych piwnicach ratusza. Na dobre zwiedzanie rozpoczęło się jednak po obiedzie. Najpierw seminarzyści skierowali swoje kroki w stronę kościoła farnego św. Mikołaja. O jego historii, architekturze i roli jako miejsca pochówku czołowych przedstawicieli rodziny Leszczyńskich opowiedziała Anna Ginter (Wrocław), polecając szczególnej uwadze słuchaczy dwa nagrobki projektu Pompea Ferrariego. Znaczenie kolejnego kościoła na trasie, świątyni Braci Czeskich (obecnie kościół parafialny św. Jana), oraz fenomen jego architektury, utrzymanej w duchu nowożytnego postgotyku, przybliżyła mgr Urszula Bończuk (Wrocław). Następnie uczestnicy seminarium udali się w stronę dawnej dzielnicy żydowskiej z synagogą, mieszczącą dziś zbiór judaików Muzeum Okręgowego w Lesznie. O historii leszczyńskiej gminy żydowskiej i należącego do niej domu modlitwy opowiedziała Anna Michalska (Wrocław). Zwiedzanie miasta grupa zakończyła przy placu Metziga, gdzie położone są dawny kościół luterański św. Krzyża (obecnie świątynia katolicka) oraz Muzeum Okręgowo-Kościół św. Krzyża, a przede wszystkim dramatyczną historię jego budowy i niezrealizowanego

w pełni projektu Pompea Ferrariego omówiła mgr Joanna Kobylińska (Wrocław), która oprowadziła seminarzystów także po lapidarium rzeźby nagrobnej. Przewodniczką po Muzeum Okręgowym była natomiast związana z tą instytucją mgr Małgorzata Gniazdowska. Szczególne zainteresowanie zwiedzających wzbudziła kolekcja portretów trumiennych, w tym podobizna wspomnianego już pastora Samuela Lauterbacha. Seminarzyści mieli także okazję zapoznać się z najcenniejszymi egzemplarzami ze zbiorów działającej przy muzeum biblioteki, zaprezentowanymi przez dr Kamilę Szymańską. Wśród starodruków pochodzących z XVII i XVIII w. były dzieła Valeriusa Herbergera, Jana Jonstona, Samuela Lauterbacha i innych. Przeważała najbardziej interesująca seminarzystów tematyka religijna i historyczna, choć z zaciekawieniem przyjęty został także poświęcony sztuce militarnej traktat, spisany w języku polskim i wydany w Lesznie w roku 1648. Po kolacji i krótkim odpoczynku w Jeziorkach uczestnicy przewiezieni zostali do Pawłowic, gdzie dzięki Sylwii Krzemińskiej (Wrocław) zapoznać się mogli z dziejami i architekturą klasycystycznego pałacu Mielżyńskich.

Trzeci dzień seminarium, bodaj najbardziej intensywny – zarówno pod względem ilości pokonanych kilometrów, jak i różnorodności odwiedzonych obiektów – rozpoczął się od zwiedzania kościoła i klasztoru Benedyktynów w Lubiniu. Długą historię tego kompleksu streścił Roman Barczyński (Wrocław). Kolejnym przystankiem był Kościan z kościołem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Orowadzający po nim Adam Radtke (Wrocław) położył szczególny nacisk na liczne zachowane elementy wyposażenia, w tym późnogotycki ołtarz Mistrza z Gościszowic oraz renesansowe nagrobki Opalińskich i Orzelskich. Po krótkiej przerwie obiadowej uczestnicy seminarium dotarli do Grodziska Wielkopolskiego. Charakterystyczną architekturę tamtejszego kościoła farnego św. Jadwigi i sylwetkę autora jego koncepcji, Krzysztofa Bonadury Starszego, omówiła Aleksandra Adamczyk (Wrocław). Jako niezwykle ciekawy zapisał się w pamięci seminarzystów czas spędzony w Rakoniewicach, kolejnym na trasie wspólnych wędrówek mieście założonym dla

Il. 2 Odczytywanie inskrypcji na nagrobku Anny Zuzanny Teschner na cmentarzu ewangelickim we Wschowie. Fot. A. Michalska

uchodźców religijnych. Jego historię przedstawiła mgr Magdalena Poradzisz-Cincio (Zielona Góra). Zwiedzających zauroczył rynek z domami podcieniowymi, a przede wszystkim dawny kościół luterński, obecnie użytkowany przez Wielkopolskie Muzeum Pożarnictwa. Godna podziwu wydała się widoczna troska pracowników tej placówki o powierzony ich pieczy budynek, połączona z gromadzeniem pamiątek mówiących o historii miasta, takich jak stare fotografie, pocztówki, a nawet

Il. 3 Odczytywanie inskrypcji na płytach nagrobnych Teschnerów w ich mauzoleum rodzowym na cmentarzu ewangelickim we Wschowie. Fot. A. Michalska

dwie płyty nagrobne – pozostałości funkcjonującego tu dawniej cmentarza. Wyobraźnię seminarzystów rozpały plany przekształcenia kościoła w muzeum historii reformacji.

Po posiłku w miejscu zakwaterowania uczestnicy wyruszyli pieszo w stronę pobliskiej Osiecznej, o której zabytkach – renesansowym zamku Górków i Czarnkowskich z ciekawym portalem, kościele farnym św. Trójcy, a wreszcie kościele

i klasztorze Franciszkanów Reformatów – opowiedziała Beata Łańcuchowska (Wrocław).

Dwa kolejne dni seminarzyści spędzić mieli w większej części we Wschowie – dawnym mieście królewskim – poznając jego historię, zabytki, a także opracowując tematy ćwiczeń grupowych. Czwartkowe przedpołudnie, jeszcze w Jeziorkach, przeznaczone zostało na serię wprowadzających w temat wykładów. Pierwszy z nich, wygłoszony przez mgr Martę Małkus (Wschowa), dotyczył przebiegu reformacji i kontrreformacji w tym ośrodku. Następnie naukową i duszpasterską działalność czołowej postaci wschowskiej reformacji, pastora Valeriusa Herbergera, omówił Felix Kalder (Halle). Z kolei wystąpienie dra Marcina Wiśłockiego (Wrocław) dotyczyło szczególnego aspektu pism Herbergera – obecnej w nich emblematyki i jej bezpośrednich wzorów. Po południu seminarzyści dotarli do Wschowy. W sali posiedzeń tamtejszego ratusza powitani zostali przez burmistrza miasta. Wyraził on radość z możliwości zorganizowania Polsko-Niemieckiego Seminarium Wrocław-Halle na Ziemi Wschowskiej, a także przekazał gościom materiały promujące jej dziedzictwo historyczne i artystyczne. Następnie seminarzyści mieli okazję zwiedzić trzy główne wschowskie świątynie. O kościele farnym Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny opowiadał mgr Marcin Wichrowski (Kostrzyn). Mgr Magdalena Mielnik przedstawiła dzieje najśłynniejszego w Wielkopolsce kościoła luterkańskiego im. Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi), którego budowę zainicjował pastor Herberger po odebraniu gminie świątyni katolickiej zajętej u progu reformacji. Marek Machel (Wrocław) oprowadził uczestników seminarium po kościele Bernardynów, omawiając skrupulatnie jego program ideowy i zwracając uwagę na zespół portretów trumiennych rodziny Gurowskich oraz epitafium Mikołaja Tarnowieckiego z alabastrową figurą zmarłego. Pierwsza wizyta we Wschowie zakończyła się zaś spacerem po cmentarzu ewangelickim. Przed powrotem do Jeziorek seminarzyści odwiedzili jeszcze kościół Filipinów na Świętej Górze Głogówko w pobliżu Gostynia. Aleksandra Kędrak (Wrocław) przybliżyła historię tej świątyni, o architekturze wzorowanej bezpośrednio na weneckim kościele Santa Maria della Salute.

W piątek przyszedł czas na dłuższy pobyt na wschowskim cmentarzu. Podzieleni na trzy grupy uczestnicy ćwiczeń mieli okazję skonfrontować informacje zdobyte dzięki lekturze materiałów źródłowych z nagrobkami przedstawicieli poszczególnych rodzin. Z zapałem doskonalili technikę *frottage*, ułatwiającą odczytanie zatartych fragmentów inskrypcji, tłumaczyli niemieckie, łacińskie i greckie teksty, rozszyfrowywali programy ikonograficzne, rozrysowywali drzewa genealogiczne. Piątkowe popołudnie, spędzone już w Jeziorkach, wykorzystano na podsumowanie zebranych informacji i zaprezentowanie ich w formie multimedialnej. Poszczególne płyty nagrobne zostały zestawione z biografiami osób, które miały upamiętniać. Odnajdywano wspólne punkty wymowy ideowej nagrobków i kazań pogrzebowych, doszukując się ich genezy. Wszystko to sprawiło, że dopiero późnym wieczorem nastąpić mogło oficjalne podsumowanie seminarium. Opiekunowie naukowcy wyrazili uznanie dla zaangażowania wszystkich uczestników, zapowiedzieli też kolejne Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław-Halle, które tym razem odbyć się ma w górach Harzu (Saksonia-Anhalt). Po oficjalnym zamknięciu obrad przysłała pora na swobodniejsze rozmowy, któ-

re ciągnęły się jeszcze długo w noc. Następnego dnia uczestnicy rozdzielili się już w Jeziorkach. Część wracająca do Wrocławia mogła po drodze zobaczyć jeszcze Rydzynę z rezydencją Leszczyńskich i Sułkowskich.

VIII Polsko-Niemieckie Seminarium spełniło nadzieje, pokładane w projekcie przez uczestników i organizatorów. Po raz kolejny stało się okazją do – nieustannie dziś postulowanego – przekraczania granic, rozumianego zarówno jako badanie obszarów pogranicza, jak i tworzenie gruntu dla prowadzenia interdyscyplinarnego dyskursu naukowego. W tegorocznej edycji wydarzenia udział wzięli goście z kolejnego ośrodka naukowego, Stuttgartu, co dowodzi, że projekt wciąż się rozwija. Deklarowana przez większość seminarzystów chęć ponownego uczestniczenia w tym przedsięwzięciu świadczy chyba najdobitniej, jak cenna okazuje się nabyta w jego trakcie wiedza. Funkcjonowanie takiego międzynarodowego forum wymiany poglądów i doświadczeń jest dla wszystkich zjawiskiem nader korzystnym.

Anna Michalska

Studentka Instytutu Historii Sztuki i Studium Kultury i Języków Żydowskich Uniwersytetu Wrocławskiego.

Summary

ANNA MICHALSKA / Leszno and Wschowa – two centres of interconfessional dialogue on the borders of old Poland. 8th Polish-German Seminar Wrocław-Halle.

Annual Polish-German Seminars Wrocław-Halle are held by the Department of the History of Renaissance and Reformation of The University of Wrocław, the Historic Theology Institute of the Theological Faculty of The Martin Luther University in Halle and Wittenberg and the Faculty of Evangelical Theology of Siegen University with help of the Foundation for Polish-German Cooperation. During one-week trips the academic staff from the mentioned centres, guests and students get acquainted with complex history and ethnic or confessional diversity of a particular region, they visit its monuments, and later on – during group exercises – they confront the gained knowledge with specific texts of culture.

The participants of this year seminar, which took place in Jeziorki near Leszno on 13-18 June 2011, got acquainted with historic and artistic heritage of the Wschowa land and surroundings, foremost Leszno and Wschowa but also Rawicz, Kościan, Grodzisk Wielkopolski, Rakoniewice and Osieczna. Splendid figures of scholars, clergymen and pedagogues were reminded. Particular attention was paid to mutual relations of Catholics, Lutherans, Brethrens and Jews living in this area. The group tasks took place in Evangelical cemetery of the Old Town in Wschowa. As it happens every year, the Polish-German Seminar Wrocław-Halle was an occasion to deepen the cooperation between the scientific centres organising the event and it became a forum for opinion and experience exchange between Polish and German participants.